

**ՅԵՂԻՆԱԿԱՅԻՆ ԵՎ ՀԱՐԱԿԻՑ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՕՐԵՆՍԴՐԱԿԱՆ
ԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ**

*Մամուլի պատմության և տեսության
ամբիոնի ասիստենտ, ք. գ. թ. Վ. Գ. Պետրոսյան*

Հեղինակային և հարակից իրավունքները մարդու հիմնարար ազատություններից են, որոնք սահմանվում են ինչպես երկրի ներքին օրենսդրությամբ, այնպես էլ միջազգային իրավական փաստաթղթերով ու նորմերով: Տեղեկատվական հասարակության զարգացմամբ առաջ եկած խնդիրները և դրա ազդեցությունները հեղինակային և հարակից իրավունքների համակարգերի վրա ավելի շատ նկատելի են հենց օն-լայն միջավայրում: Ուստի, օրեցօր զարգացող տեղեկատվական տեխնոլոգիաների դարաշրջանում էլ ավելի է կարևորվում այս հարաբերությունների իրավական կարգավորումը:

Հեղինակային իրավունք ասելով հասկանում ենք այն իրավունքները, որոնք ստեղծագործության հեղինակին վերապահվում են օրենքով սահմանված կարգով: Իսկ *հարակից իրավունքները* կատարողների, հնչյունագրեր, ֆիլմ, դրանք հեռարձակող կազմակերպությունների, հրատարակիչների, տվյալների բազաներ պատրաստողների իրավունքներն են իրենց արտադրանքի նկատմամբ:

Հեղինակային և հարակից իրավունքների մասին առաջին իրավական փաստաթուղթը 1886թ. սեպտեմբերի 9-ին ընդունված Բեռնի Կոնվենցիան է, որին այսօր անդամակցում է ավելի քան 164 պետություն: 1952թ. հոկտեմբերի 6-ին ժնկում ևս ընդունվեց այսպիսի համաձայնագիր¹:

Մեզանում համանուն օրենք ընդունվեց դեռևս 1998թ-ին, սակայն այն ուժը կորցրած ճանաչեց, երբ 2006թ. ընդունվեց այս իրավունքները սահմանող նոր օրենքը: Սույն օրենքի համաձայն՝ «հեղինակ է ճանաչվում այն անձը, ով ստեղծել է ստեղծագործությունը»²: Հեղինակային իրավունքի և հարակից իրավունքների մասին

¹ **Силке фон Левински**, Роль и будущее Всемирной конвенции об авторском праве, Бюллетень ЮНЕСКО по авторскому праву, № 4 октябрь–декабрь, 2006, с. 5.

² ՀՀ օրենքը «Հեղինակային իրավունքի և հարակից իրավունքների մասին», Հոդված 6, 2006:

օրենսդրությունը բաղկացած է ՀՀ Սահմանադրությունից, Քաղաքացիական օրենսգրքից, սույն օրենքից, այլ օրենքներից և իրավական ակտերից, Հայաստանի Հանրապետության վավերացրած միջազգային պայմանագրերից:

Օրենքի ուսումնասիրությունը պատկերացում է տալիս հեղինակային իրավունքի օբյեկտներ հանդիսացող հասկացությունների մասին: Դրանք են՝ գրականության, գիտության, արվեստի տարբեր բնագավառների, տեքստով կամ առանց տեքստի երաժշտական ստեղծագործությունները, տեսալսողական ստեղծագործությունները (կինո-հեռուստաֆիլմերը, անիմացիոն և մուլտիպլիկացիոն կինոնկարները, գովազդային, փաստավավերագրական, փաստագրական ֆիլմերը): Հետաքրքիր է, այն փաստը, որ չնայած մեդիա դաշտին վերաբերող որոշ արտադրանքներ հեղինակային իրավունքի պաշտպանությունն են վայելում, այդուամենայնիվ, «օրվա նորությունների կամ ընթացիկ իրադարձությունների և փաստերի մասին տեղեկատվությունը»³ այդ ցանկից դուրս է:

Հեղինակային և հարակից իրավունքները դրանց տնօրինողին տալիս են բացառիկ հնարավորություն՝ արտոնելու կամ արգելելու գործերի և պաշտպանվող այլ առարկաների օգտագործումը, վերարտադրությունը և նմանատիպ այլ գործողությունները: Լրատվության ոլորտին առնչվող հետաքրքիր դրույթներ է պարունակում Օրենքի 32-րդ հոդվածը, որով սահմանվում է հարցազրույցի նկատմամբ հեղինակային իրավունքը, ըստ որի՝ հարցազրույցի համար պատասխանատու են հեղինակը և զրուցակիցը, և այն հրապարակելու թույլտվությունը պատկանում է նրանց երկուսին: Այս օրենքի պահանջին այսօր տեղեկատվական հասարակությունն ավելի է հետևում:

Չնայած օրենսդրական սահմանումներին՝ իրականում հեղինակային և հարակից իրավունքների խախտման երկու տարբերակ կա: Դրանցից մեկը վերաբերում է հեղինակի գույքային իրավունքի խախտմանը, որն առավել հայտնի է «**պիրատություն**»⁴ անվամբ, իսկ մյուսն առնչվում է գույքային իրավունքի խախտմանը: Սա էլ հայտնի է **գրարգողություն** անվամբ: Եթե առաջին խախտումն ավելի շատ հեղինակային իրավունքի սուբյեկտ հանդիսացող անձանց մտահոգությունն է, ապա երկրորդը՝ մեր՝ լրագրողներիս: Համացանցն ստեղծել է բոլոր նպաստավոր պայմանները այս խախտումների տարածման համար: Պետք է

³ Սույն տեղը, Հոդված 3:

⁴ **Близнаец И.А., Леонтьев К.Б.**, Авторское право и смежные права, 2009, с. 312.

արձանագրենք, որ այսօր լրագրողական հանրության թիվ մեկ մտահոգությունը հենց «copy past» կոչվածն է: Այս խնդրին իրենց ամենօրյա աշխատանքի ընթացքում առնչվում են գրեթե բոլոր լրագրողները, որոնց հեղինակած նյութերը հեշտությամբ հայտնվում են տարբեր կայքերում՝ առանց հղման կամ, լավագույն դեպքում, մասնակի հղմամբ: Այնինչ, ակտիվ հղումը կայքին կամ ավանդական լրատվամիջոցի ցանկացած տեսակին պարտադիր է: Կարծում ենք՝ ակտիվ հղման հարցում ևս կա մի կարևոր սկզբունք, այն է՝ չի կարելի հղման այս ձևին դիմելով՝ ամբողջությամբ օգտագործել որևէ լրագրողի նյութ: Եթե փաստերի փախառնման հանգամանքն ավելի դժվարապացուցելի է և կարող է չհամարվել գրագողություն այ պարզ պատճառաբանմամբ, որ այդ փաստն ինչ-որ լրատվամիջոցի ավելի վաղ է հայտնի դարձել, ապա թեմաների, դրանց մեկնաբանությունների դեպքում՝ ճիշտ հակառակը: Հնարավոր չէ, որ նույն երևույթի միաժամանակյա ներկայացման հարցում տարբեր լրագրողներ ունենան նույնատիպ մոտեցում, նույնաբովանդակ մեկնաբանություն:

Լրատվությունը հեղինակային իրավունքի օբյեկտ չէ ոչ միայն օրենքի, այլև մտավոր սեփականության տեսանկյունից (1967թ. հուլիսի 14-ին Մտավոր սեփականության համաշխարհային կազմակերպության հիմնած Ստոկհոլմյան Կոնվենցիան⁵ սահմանում է այդ սեփականության օբյեկտները, որոնք նույնական են հեղինակային և հարակից իրավունքների օբյեկտներ հանդիսացող հասկացությունների հետ):

Գրագողությունը մարդու այլ իրավունքների խախտման նման համարվում է քրեորեն պատժելի արարք և կարգավորվում է ՀՀ Քրեական օրենսգրքի 158-րդ հոդվածով. «Հեղինակային կամ հարակից իրավունքի օբյեկտն ապօրինի օգտագործելը կամ հեղինակությունը յուրացնելը, եթե այդ արարքը խոշոր վնաս է պատճառել, պատժվում է տուգանքով՝ նվազագույն աշխատավարձի երկուհարյուրապատիկի չափով, կամ ուղղիչ աշխատանքով՝ առավելագույնը երկու տարի ժամկետով»⁶: Լրագրողների՝ նման իրավիճակներում չհայտնվելու միակ երաշխիքը տեղեկատվության աղբյուրի վկայակոչումն է: Սակայն հայաստանյան դատական պրակտիկան ցույց է տալիս, որ դատական հայցերը կապված գրագողության հետ չափազանց քիչ են: Հակառակը, վերջին տարիներին համեմատաբար ավելացել են տեսալսողական ստեղծագործությունների,

⁵ Մտավոր սեփականության պահպանության ուղեցույց, Երևան, 2007, էջ 11:

⁶ Իրավական ուղեցույց հեռարձակողների համար, Երևան, 2004, էջ 83:

կորպորատիվ ընկերությունների ապրանքանիշերի հեղինակային իրավունքի խախտման հայցերը:

Այս խնդրին առնչվող գործեր ևս ուսումնասիրում է ինքնակարգավորող սուբյեկտ հանդիսացող Դիտորդ մարմինը:

Վանաձորից ազատ լրագորդ Գայանե Հովսեփյանը դիմել էր Դիտորդ մարմին՝ բողոքելով հանրապետական «Հրապարակ»⁷ թերթի դեմ՝ վերջինիս կողմից իր հեղինակային իրավունքների խախտման կապակցությամբ: Դիտորդ մարմինը թերթին առաջարկեց վեճում հանդես գալ որպես միջնորդ, բայց արձագանք չեղավ: Պատճառը «Հրապարակ»-ի՝ ինքնակարգավորման նախաձեռնության անդամ չլինելն էր: Իսկ ահա հեղինակային իրավունքի խախտման մեկ այլ դեպքում («Հետաքննող լրագրողներ» ՀԿ-ի անդամ Սառա Պետրոսյանը բողոք էր ներկայացրել Դիտորդ մարմին «Փակագիծ» թերթի դեմ՝ իր հեղինակային իրավունքի խախտման համար) Մարմնի առաջարկությունն ընդունվեց «Փակագիծ» թերթի կողմից, և վերջինս հրապարակեց համապատասխան ուղղումը:

Ընդհանուր առմամբ, գոյություն ունեն մի շարք առանցքային հասկացություններ ու սկզբունքներ, որոնք ընդհանուր են հեղինակային և հարակից իրավունքների վերաբերյալ օրենսդրական համակարգերի մեծ մասի համար: Չնայած շատ հաճախ դրանց կիրառման եղանակները, մեկնաբանման ձևերը տարբեր են: Դրանք ևս պայմանավորված են նոր տեղեկատվական տեխնոլոգիաների գոյությամբ: Օրինակ մուլթիմեդիա արտադրանքի ստեղծմանն այսօր ավելի շատ մասնագետներ են մասնակցում: Սա արդեն կոլեկտիվ ստեղծագործական աշխատանք է, և այս համագործակցությանն արդյունք հանդիսացող գործերը՝ հանրագիտարանները, հանրագիտարանային բառարանները, գիտական աշխատությունները պարբերական և շարունակական ժողովածուները, թերթերը, ամսագրերը և պարբերական հրատարակությունները ևս վայելում են հեղինակային և հարակից իրավունքների պաշտպանությունը: Մյուս կողմից թվարկված ստեղծագործությունները համարվում են ազատ օգտագործման օբյեկտներ՝ ստեղծագործության սկզբնաղբյուրի պարտադիր նշումով: Օրնեքի 22-րդ հոդվածի դրույթներն այսօր հիմնականում պաշտպանում են թե՛ ավանդական լրատվամիջոցներում, թե՛ տեղեկատվական կայքերում: Խոսքը մամուլի տեսության ձևով թերթերի, ամսագրերի հոդվածներից, տարբեր կայքերի հրապարակումներից քաղվածքների վերարտադրության,

⁷ www.ypc.am

հրապարակավ արտասանված ելույթների, հայտարարությունների և նմանօրինակ այլ ստեղծագործությունների մեդիադաշտում հայտնվելու և հեռարձակման մասին է:

Այսպիսով, հեղինակային և հարակից իրավունքի պաշտպանությունը այլ իրավունքների կողքին հանդիսանում է քաղաքացիական հասրակության զարգացման հիմնաքարը: Խնդիրը պարզապես այդ իրավունքների զանգվածային գիտակցումն է և դրանց ճիշտ կիրառությունը, հասրակական հարաբերությունների արդյունավետ կազմակերպումը:

Առհասարակ, մտավոր սեփականության իրավունքների պատշաճ ու արդյունավետ պահպանությունը հնադիսանում է ոչ միայն տարբեր խախտումների և բախումների կանխարգելման միջոց, այլև ներդրումների, տեխնոլոգիաների փոխանցման, ստեղծագործության, մշակույթի մրցակցության գործիք: Հեղինակների ինքարտահայտման համար պետք է սահմանվեն ընդհանուր բնույթի պարտադիր կանոններ, որոնք կստեղծեն կայուն և կանխատեսելի վիճակ ինչպես հեղինակների, այնպես էլ նրանց ստեղծագործություններն օգտագործողների համար: